

Соколёнок

6/2019

ноябрь-декабрь

Пазы

КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН БИЦИДАРИЗ АДАБГЪУРАЙИ ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАЙИН ЖУРНАЛ

ЮБИЛЕЙ

Абумуслим Жяфаров гъякъ писатель вуйи, гъюкмин тГалабниинди, кабинетариъ деънайидарин къарарниинди ваъ, хъа чаз айи талантдиинди, уъмрихъна айи хусуси лигбиинди, саризра адрусиб аънтГикъа саягъ думу художествойин творчествойиъ шикиллу дапІну, сабпи ражари саб девриъра ихъ халкъдиз ади дархъи жюрейин эсерар яратмиш

апІбиинди. Думу вари жюрйирин – поэзияйин, прозайин, драматургияйин – эсерар яратмиш апІури, ихъ литературайиз чан къяляхъди гъюрайидариз поэзияйиз, прозайиз, драмайиз раккнар арцци, дурариантина улихъна гъягъюз сифтейин рякъяр ачухъ апІури, вардин улихъди гъушу кас ву.

Ш. Къазиев

ТАБАСАРАН

Дюн'я вуйси гъилицишра,
Явсиб гюрчег'вал бихъруб дар.
Фуну йишваз гъилигишра,
Увкан улар тухъ шуладар.

Варлу ву,
Бул бегьер хъубкънайи багъси,
Адлу ву,
Кюкйири дабалгнай дагъси.
Ув'ин вари
Гъяйран духъна, Табасаран,
Яр-дуст вухъна
Шадди дуфна, Табасаран.

Улихъгандин дердер-гъамар
Яв ругарлан терг гъахъну,
Шагърариз ухшар ву гъулар,
Яв к'ул'ина бахтар ахъну.

Варлу ву,
Бул бегьер хъубкънайи багъси

Адлу ву,
Кюкйири дабалгнай дагъси.
Ув'ин вари
Гъяйран духъна, Табасаран,
Яр-дуст вухъна
Шадди дуфна, Табасаран.

Варидариз бахтар туву
Шад зегъметназ маншаллагъ!
Увуз жигъил уьмур туву
Халкъдиз зурба баркаллагъ!

Варлу ву,
Бул бегьер хъубкънайи багъси,
Адлу ву,
Кюкйири дабалгнай дагъси.
Ув'ин вари
Гъяйран духъна, Табасаран,
Яр-дуст вухъна
Шадди дуфна, Табасаран.

Тахсир вуш, йип.

гафар А.Жяфаровдин

В темпе марша

mf.

mp.

mf.

f.

Йи - гъан хъу - бан
бу - лагъ - дин - на гъя - гъю - ру, гъар а - лахъ - ган чан маш
у - зуз аьл - хъю - ру. Йи - гъан хъу - бан бу - лагъ - дин - на
гъя - гъю - ру, гъар а - лахъ - ган чан маш у - зуз аьл - хъю -
- ру. А - хир жи - ни сир э - лиз аш - кар - шу - лу,
тах - сир вуш йип, юкІв у - луб - къуб - же - гъи - лин. лин.

Йигъан хъубан булагъдикна гъягъюру,
Гъар алахъган, чан маш узуз аьлхъюру.
Аьхир жини сир элиз ашкар шулу.
Тахсир вуш, йип, юкІв улубкъуб жигъилин.

КІанккан, кІанккан ккилигури аьлхъюру
Багахъ духъну узу чак гаф капІган.
Гъар гъаахган нивКІкан узуз рякъюру,
Тахсир вуш, йип, юкІв улубкъуб жигъилин.

Аьгъдруризра мяълийир аьгъю шулу,
Уьмриз вуйи рякъ абгури гъилицган.
Жигъилариз уьмриккан хабар шулу,
Дудубгнайи рякъ'ин чиб алахъиган.

Люкьран дагълар, зурба гъарзар айишваъ
Ригъ убгури, нирар кѳуруш манидай.
Зайнабдихъди кѳван дуст гъахъну саб гъулаъ
Урусатдин дишагъли – сар Мария.

Зайнабдин кѳамкѳрийин азиз бай Уъмар
Дусну шуйи дюн'яйийин гъайранди,
Марияйин хабахъ чан риш Елена
Хъади шуйи, дурарихъди айвандикк.

Къюрид бабар шадди шуйи къадарсуз
Чпин азиз вуйи къюр веледдийн,
Завуъ псинчларин гъарай абхънайи,
Гъайран вуди чиб'инна эвледдийн.

КІваин ализ: Зайнаб, Мария шадди
ПсинчІариз лигури шуй, аьлхъюри.
Баб дитІибхну айвандиккна хъубкьиган,
Мукъаъ гъатху гъямгъямарра рякъюйи.

ПсинчІ шадди, баяриз ипІруб тувну,
Ярхла дагъдин кІакІарихъна тІибхуйи.
Марияна Зайнаб дидиз лигури,
Чпин бицІидариз «лай-лайра» урхуйи:

«Ичв юкІвар дагъларси ижмидар ишри,
Ичв мурадар дагъдин йифси марцциди.
ПсинчІарси зарбди тІирхрудар учву йихъай,
Завуъ айи ригъси кІваз ицциди-марцциди».

Завук ахсарин урушин кабхъиган,
Чюлиъ айи тІагъру дифар гьергуйи.
Дагъдин кІанаъ айи хутІлин гъунихъан
«Вяъ-ва-вякъдин» сес ширинди ебхъуйи.

Василийихъди Гъяйдар къюрид чвйирси
Чюлиз душну, колхоздин багъ кивуйи,
Вичарин, жихрарин ва нар гъарариз
Гъар гвачІнин дурари салам тувуйи:

«Ухъуз аьзиз вуйи ихъ ругдин девлет
Йислан-йисаз бул ибшри, артухъ ибшри!
Ватандин саламат хъар рабхури,
Халкъдин уьмур шадвалихъди тухъ ибшри!»

Гъюдли хъару ригъдин нурихъди дуфну,
Василин, Гъяйдран мяълийихъ зил хъипну.
Багъдиъ айи чру духънайи цирклари
Саламатди диришвну, жуккмар ккирчну.

Василийизна Гъяйдраз чпин аьзиз багъ
Зат дилибкІру мяълиси багъа вуйи.
Аьзиз Ватан! Гъирагъ-бужагъ адру бахт!
Люкъран дагъдин кІакІар заварихъ айи...

Люкъран дагълар... Битай-битав гъарзарихъ
КІваин алдру агъусиб сес арабгъну.
Саламатвал чІур дапІну, бахтнинина
КІваз аьдуси, даккни душман алжагъну.

Василина Гъядру – кьюрид дустари
Гъюнар шей'ар айи мешкариъ тІаъну.
Аьзиз шивар, аьзиз баяри дураp
Цийир кархъну ургурай йишваз гъаъну.

Марияйн, Зайнабдин улин нигъвар
Мархъ убгъруси, биширугдиъ йивуйи.
Дурарин хабахъ хъайи бицІи баяр
Аьхюдарси, ишури, пашман шуйи.

Гъагъи вуйи минутдиъ кІван дустари
Сар-сарин гъвалахъди ликар алдагъну,
Чпин гъагъи кІван тикйир шивариз тувну,
Дурарин кІван дерди чпихъна гъадабгъну.

Чпиз баяр хъиган кьюрид дустари
Киву кьуб багъра гъубзу гъи пашманди.
Гъарарикра, багъларикра дагъларик
Хъялна хажалат каънайи душманди.

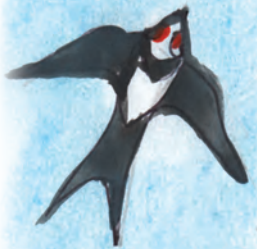

IV

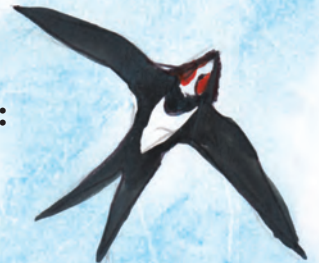
Нашичва чву, эй люкъяр айи дагълар?
Учу учвхъан гизаф ярхлаз адахъна.
Мушваъ рукъар, гъванар-гъарзар ургури,
Вари аьламдиз гучІ ккапІру цІа абхъна.

Бомбар, майтар... Ифйир цІигъ улчІухура.
Цин уьрушин завун аьршдиъ атІабхъна.
Пис душмандин улихъ чан мухур гъиври,
Ватанди илдандин палат алабхъна.

Яркур микІлу гъарай хъади дебккнайган,
Гъяркат кайи дифар гъарзук карсуйи.
Гъадму вахтна гъулаз кьуб кагъаз гъафну:
Кайи гафар гюлйирси кІваъ арсуйи.

Хябяхъдин вахт юрт илипси гъабхъиган,
Завуъ айи хядар гукІни гъахънийи.
Марияйи Еленайиз мак дапІну,
Чан аьзиз чи Зайнабдихъна гъавнийи.

«Йиз аьзиз вуй веледдин баб йихъ» – дупну,
Зайнабдихъна чан риш аманат гъапІну,
«Еленара Уьмар Кавказдин завукк
Саламатди, сагъди уьрх уву» – гъапну.

Узу дявдин рѣкѣяр-хулариз гѣярза,
Явна йиз хѣял душмандилан алдабгѣуз,
Узук, дагѣдин нирикси, гѣяракат кабхѣна,
Ихѣ веледарихѣди саламатди гѣуз».

V

Улдугнайи хѣрар багѣдиѣ лицуйи,
Гѣул'ан-гѣулаз чвул гѣюрайи кѣай хѣади.
Гѣрар гѣяцѣли духѣну, гукѣниди айган,
Дагѣларира маш чѣур даѣнай хѣял кади.

Чвул... «Вѣкѣ-вѣкѣдин» сесер имдар чюллериѣ,
Чвул!.. Псинчѣарра мукѣар дирчну гѣергси ву.
Ахѣю нефес хѣадабгѣура хѣдари
Завун кѣялак ваз кабсна, гѣабгѣу мирккеси.

Дагъдин кIакар лизи гъаплу абхъю кьюрд
Къайран лувар хъади ич гъулаз гъафну.
ДучIурхнади хъурахъ дуснай Зайнабди
БицIи баяр хабахъ дидисну гъахъну...

Аьзиз баяр къайру дурурхри кIури,
Ярквраз гъяри, къял'инди гакIвлар хуйи.
Дердер-гъамар айи юкIв сикин дарди
Хулан хъурахъ маниди цIа кабхъуйи

Аязнура, гашун дубхънай хуйиси,
Дугъан кюмгърихъ гъявар зигури шуйи.
«Яраб йиз чи Мария наан айкIан?» –
Зайнабдин юкIв ярхла рякъяриъ шуйи.

Зайнабди кьюрд адапІну умуд кади.
Вазар гъаъну, рякъяр ули уърхюри.
«Я Мария! Уву наанси ава?»
Мухур, лепе али гьюлси, убхъуйи...

Магъа хъана хъубкъну мани хъадукар,
ЯгъчІвурна хъуд гъапи аьзабнан йисан.
ПсинчІари хъана мукъмар апІури,
Ригъдира шад апІуз хъюгънайи инсан.

Василина Гъяйдру кивнайи багъдиз
Зайнабди чан баяр хъади гъягъюйи.
Ригъдин нурхъан ихъ шюхъярседар баяриз
Вичун гъар'ин али кюкдин ниъ гъюйи.

Багъдиъ шадди жакъварин сес абхъиган,
Марияйхъан Зайнабдиз хабар гъафну:
«Гъюри аза, ули уърхяй, аьзиз чи...
Къисас алдабгъунча, душман терг гъахъну».

«Гъюри аза!.. – Зайнаб гъялхъну баяриз. –
«Гъюри аза!.. Нашичва Васил, Гъяйдар?
Ебхъурачвуз? Къисас гъапІну душмандиз,
Агъу кайи яракъ дурарихъ хъимдар».

Ярхла чюллер, ягъал дагълар хъидирчну,
Зайнабдихъна Марияйин сес гъафну.
«Гъюри аза, зу гюзлемиш апІинай,
Гъалибвалин мяъли кІуру вахт гъабхъну...»

VII

Багъ уянмиш дубхъну, дабалгну дибгъна,
Ришвурайи цирклари «буюр» – кІура.
Думу киву игитарин къягъялвал
Ихъ Ватанди чан тарихнак бикІура...

Дифар алдру, кІваз мани вуй сад йигъан
Зайнаб чюлиз гъяра. Къямкъяр рабхура.
Марияйи киврайи дарс классдиъ
Ленайна Уъмру зарбди урхура.

ЮкІв ачухъ ву. Ватандиин гъи ригъ ал.
Уъмур, бул шид айи нирси, убхъура.
Аьзиз Ватан!.. Люкъран дагъларин кІакІар!..
Миллетарин дуствал дагъларси дубхъна.

Мяргьяматлу юкӀв

Табасаран совет литературайин биначи Абумуслим Жяфаровдикан гаф-чӀал гьабшиган вая дугъан эсерарикан фукӀа урхруган, йиз ибарихъ гьаммишан дугъан «Хлинцар кайи зиянкар» повестдин аьхиримжи гафар хъархърийиз: «Гъит, уьмур ва табиаьт сари-сариз, сабди-сабдиз зулум дарапӀруб, такабуруб ибшри!» Гьаму гафариан узуз дугъан кӀван заан мяргьяматлувал, уьмрихъна вуйи марцци ккунивал рябкъюразуз. Ва думу гафар узу саршли-вуш гьапидартӀан дериндиан гьиссера апӀураза, фицики гьаци ачухъди анжагъ уьмрин меълибра, къутӀкълибра дадмиш гьапӀу касдихъантӀан пуз шулдар. Хъа Абумуслим Жафаровдиз чан уьмриъ гизаф тӀяаьмар дадмиш апӀуб къисмат гьабхъну. Дидин гьакънаан бажаранлу писателин биаграфияйи чав ачухъди шагьидвал апӀура.

1909-пи йисан нежбрин хизандиъ бабкан гьахъи Абумуслим Жяфаровдин байвахт ва жигьилвал Чирагъ ва Арша нирарин арайиъ успагъи йишваъ ерлешмиш дубхънайи Хиварин гьулаъ кечирмиш гьабхъ-

ну. Гьаму йишван успагъивали, гьелбет, дугъан кӀваъ гьаргандиз аку ва умун гьиссарра гьитну, дугъаз мушваъ «Гьарсаб жакъвлиз чан сес, чан мукъам. Гьарубдиз чан аьшкъ... Гьарубдин чан такабурвал...» айиб агъюра гьабхъну. Ва гьадмуган дугъу, белки уьмрин успагъвалин хусуси лишнарин гьуллугънаъ пакди дийигъуб чан яшайишдин асас мяна вуди гьисабра гьапӀуншул. Белки, гьадмуган дугъу уьмриъ уж'вал писвалиин гьалиб хъупан бадали чахъан шлуси гьакълу женг гьабхуз аьгътра гьапӀуншул. Хъа дугъ'ан гьадму мурадар чав яратмиш гьапӀу эсерариъ ужуди гьялра апӀуз удукъурадира гьахъну... Амма, мялум вуйибси, уьмриъ гагъ-гагъ уж'валиин писвалра гьалиб шулу. Абумуслим Жяфаровдин уьмриъ сумчӀурпи йисарра гьацдар гьахъну. Думу чаз саб хабарра адру кучӀлин бюгътандикк ккахъру ва чан варитӀан бегьерлу йисар дустагъдиъ гьауз мажбур шулу. Амма чав тахсир дарувалиин инанмиш вуйи шаир гьар фукъан читан шартӀариъра саб фила-вушра гьакъ субут шлубдихъ кӀваантӀан хъугънади гьахъну. ХъуцӀурпи йисари дугъан гьацдар гьиссарин марццивал субутра гьапӀну. Шаир реабилитировать апӀуру. Ва гьадмуган дугъан яратмиш апӀбан къюбпи нефесра ачухъ шулу. Дугъан къалмиккан саб-сабдихъди цӀийи-цӀийи эсерар ккудучӀуру. Дурари гьи неинки табасаран, хъа дагъустан литературайиъра лайикълу йишв бисура.

Абумуслим Жяфаровди чан шиърариинди, поэмйириинди, ихтилатариинди, повестариинди ва пьесйириинди багъри литературайиъ поэзияйин, прозайин ва драматур-

гияйин ужуб диб тешкил гъапІну. Багъри совет литературайин мюгъкам диб тешкил апІбахъди сабси, дугъу табасаран литератарайин чІал артмиш апІбазра аьхюди тясир гъапІну. Гъадму саб вахтна, дугъу аргъаж шулайи насилра кІваълан гъапІундар.

«Хлинцар кайи зиянкар» повесть гъурхган, баяр-шубариз дидин аьхириъ лирикайин игитри эсерин кІулин игитарикан саб вуйи люкъ йивну йибкІурайиваликанра хабар хьибди. Ва гъадмуган сасдариз думу ляхин гизаф инсафсуздиря рябкъюб мумкин ву. Дурари гъятта гъамцира гьерхуб, мумкин ву: «Гъамциб аьхю рягъимлувал хас вуйи егериан дагълу табиаьтдин гюрчег'валин лишнарикан саб вуйи гъаму зурба люкъ фици йивну йибкІуз удукъну?.. Думу гъабкІундайишра шулдайин?..» Гъамцдар суалариз дюз жавабра, гъелбет, повестдиъ чаъ бихъура. Хъа думу абгбан бадали повесть чав дикъатлуди урхуб, гъарсаб гъадисайиз, гъаракатназ ва лишниз дикъат тувуб урхурайи юлдшикан гизаф ккун шулу.

Эсерин вари кІулариян мялум шулайиганси, му люкъ аьдатнан

люкъсиб дар. Дидин инсафсузвал тамамвалиинди ашкар хъупан бадали гъятта марччлихъан Пашайин ихтилат кІваин апІубра бес ву: «... жара люкъяр чпиз ккабхъу мутму фу-вушра дипІну, ккебехъну дусру, амма му ухъу кІурайи зиянкри хъадукра сивин цІигъарин мудрар тІанкъ апІури шулу... ва жара ничхраризра инсаф апІурдар... Дидиз бицІи бай ккахъиш. Думу гъич къюл хъайибсира дарди тІибхур...»

Мялум шулайиганси, думу хусуси инсафсузвал айи люкъ ву. Гъадму саб вахтна, му люкъру писвалин сатІи дапІнайи образра яратмиш апІура. Ва повестдин сабпи цІарарилан башламиш дапІну егеръ багъри табиаьтдиз аьхю ва къяляхъ апІуз даршлу зарар туврайи писвал терг апІбан бадали чалишмишра шула. Ва аьхириъ дугъ'ан гъадму писвал терг апІузра шула гъаддиз лигну, эсер аьдати люкъ йибкІбиинди ваъ, хъа уж'вал, рягъимлувал, дюзвал писвалиин, рягъимсузвалиин тамамвалиинди гъалиб хъуб'индира ккудубкІура.

Табиаьт гъарсар касдин аьдати уьмрин мяргъяматлувалин ва рягъимлувалин диб ву, диди инсандин инсанвал, аькъвлин дережа улупуру.

Узуз йиз бицІи гаф багъри литературайин классик Абумуслим Жяфаровдин мяргъяматлу кІваан гъюрайи гъамцдар гафариинди ккудубкІуз ккундузуз: «Уьмриъ варитІан ужур композитор, варитІан ужур художник табиаьт ву. Ухъу думу гъюблан-гъюбаз девлетлу, гъюблан-гъюбаз уткан апІурхъа».

Цараб гъудубгну

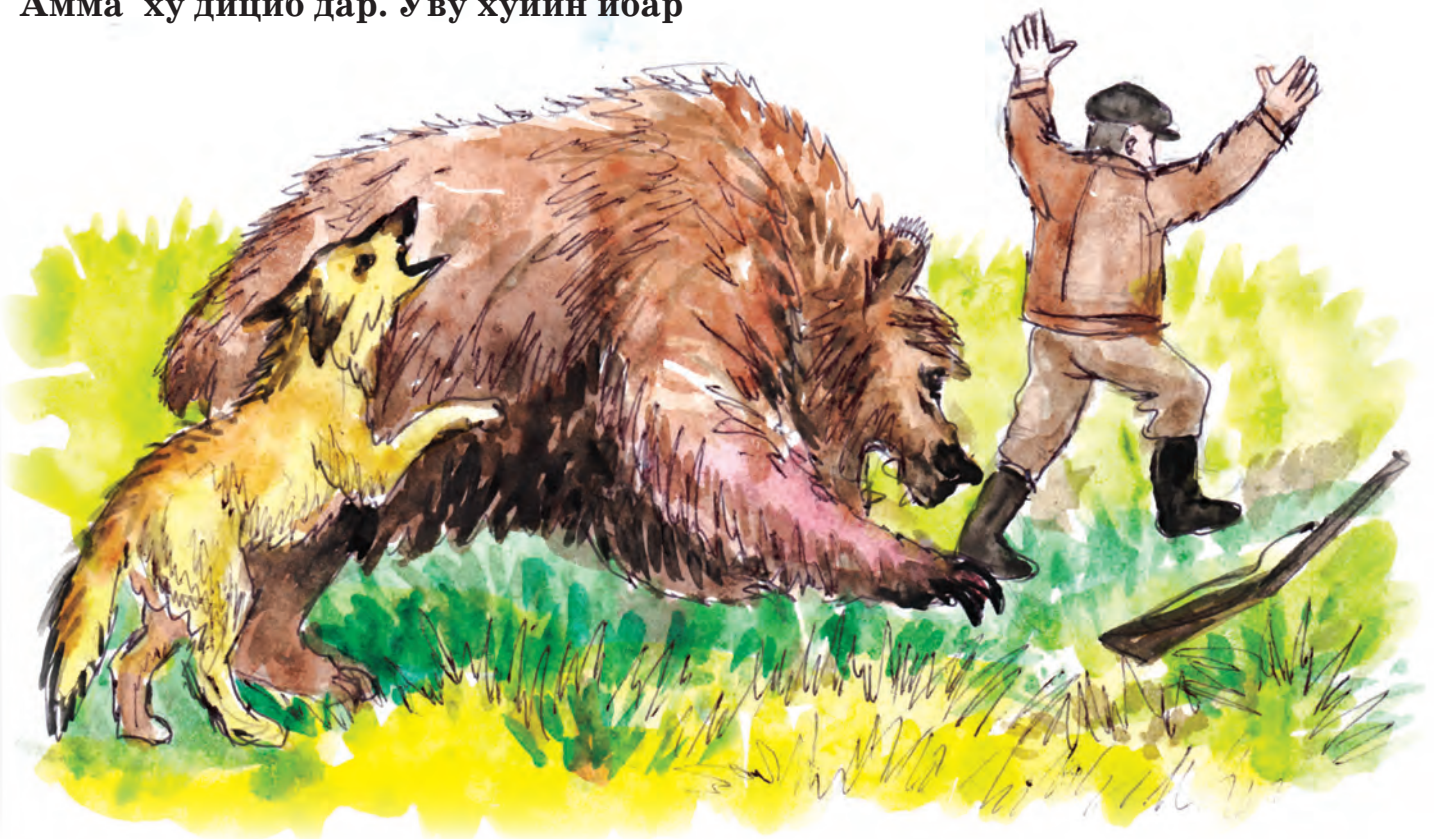
Цараб наан-вуш имиди, хулаз гъафну пну, архаин шулинхъа? НивкI гъюринхъа? Яраб думу наан гъубзнийкIан, дидин кIул'ина фу ба-ла-къаза гъафнийкIан?

Узу варж жюре хиялари йисир гъапIнийзу, ахникк ккайи узу, гъва-лаз гъурдар йивурайиси гагъ му, гагъ тму гъвалахъинди ккитIиркIу-ри, нивкI дяргъюри гъашиза.

Хюрчабан касдиз ужуб ху гизаф зурба мурад ву. Йиз Цараблин тя-риф вардарин ушвниъ абхънайи. Бас дапIну, думу чIурдин нахшрихъ хъипиган, дидин гъунарагъ гъяркъ-дариз дидин къиматра агъя. Хюн-дилан тIулар алдатури, ккадрабхъ-ри гъашиш, диди чан эйсийин юкIв абгурдар, никк тувурдар. Гъяйвниз зарб апIури гъашиш, дидлан хил алдатури, тюмер дарапIри гъа-шиш, дидин уйнар терсдар шулу. Амма ху дициб дар. Уву хуйин ибар

алдатIишра, ипIруб тутрувишра, думу, дилибцну чаз саб кIураб дабг-ну, хъана чан эйсийин ракнарнихъ дабхъру. Фукъандари Цараблихъ узуз пирпийр али юргъа гъяйван, кIари хъайи хюни туври гъахънуш, узуз ужуди агъязуз. Чаз азият кади гъабшишра, диди эйсийин мал-жамалик, хал-мутмуйик жарарихъ-ди кучуз гъитурдар. Ху инсандин хайирлу дуст ву. Царабкъан ужуб хасиятнан ху гъеле-беле даршул. Эгер саб ражари узухъ Цараб хътар-ди гъабхънийиш, якъинди швеъдин бацаригъ гъахъюйзу.

Гюлле кубкIну зиян дубхънайи швеъ уз'ина тепелмиш гъабши-ган, Царабли, къялхъянди къацIар апIури, думу убкуз хъюгъну. УзкантIан Царабликан гизаф хъял гъафи швеъ гъаддина алжабгъну. Швеъ чаз багахъ гъабшиган, Цараб

пучІуди гъебгуйи; швеъ узухъ хъебг-руган алжабгъури, къацІар апІури, дебккуйи. Думу йигъан Царабли швеџдин жандиз идипу кафракан узуз аьгъязуз.

Йиз хуйи чан улихъ фу дивиш-ра, кадабтІну чаз тутрувди, дидик кучурдар. Нагагъ дупну хулаъ гатди фтиккІа кучри чаз гъябкъиш, Царабли кІирар китІиргъну, гатдиз гучІ ккапІну, утІубккуру. Диди лап дюз апІура. Чаз тутруву мутмуйик гъаз кучрухъа? Хюрчаъ зиян гъабши нахшир, ярхлаъ алдабкну, узуз дярябкъиш, Царабли, думу наан ашра дабгну, узуз хабар тувру. Диди чан аькъюллу улар узухъинди илтІикІну, рижв тІубччвур. Хъасин йиз улихъ гъубчІвну, узу нахшир алдабкнайи йишв'ина хъади гъябгъюру. Дидиз анжагъ чІал аьгъдар. Имбу ляхнариз Цараб кІван хиялсиб ву.

Узу гъарзун чІуларин исина сил хъчІюбхруган, Царабли гъярин тлихъан терефнаан аьмпар апІури гъабхънийи. Белки, думу хъебгу нахшир гъаригъ гъюбчІвиган, Царабли, аьмпар апІури, гъярин кІанакк узу гюзлемиш апІурайхъиб. Белки чІурдин нахшир мугъарайиъ убчІвну, Цараб мугъарайин улихъ дибихънайхъиб. Фу вушра саб ляхин дубхъна. Даршиш думу хулаз дарфиди гъубздайи...

Вари даахну, дих-дикІ адарди, гъул салаламатди айи. Цараблин дерди кади, йишвну нивкІ дяргъюрайиган, узу гъудужвну гъулан гъирагъдиз гъушза. Къюб дагъдин кІакІарин арайиъ кабхънайи йицІухъдарин вазли дюн'я чан гъюкмикк ккапІнайи. НивкІуъ айи дагъларин сикинвалик кърхрайи нирин сесну дерейин кІанаъ лалди хъухар апІурайи. Дидин сес гагъ лалди, тІагърудиси ебхъуйи, гагъ хъял кайибси зарбди.

Цараблиз дих апІбан ишара вуди йиз тюфенгик кучза. Дидин сесназ

жаваб вуди дагълар-гъярар гъарахну. Эгер саб бала-къадайикк ккабхъну адарш, Цараб сабшвнуб дакъикъайилан узухъна хъубкъуб лазим вуйи. Хъана тюфенг гъивунза, хъана чІигъар-дихар гъапІунза, амма Царабликан дих-дикІ гъабхъундар.

Вазли дагъларин далдайикк ккубчІвуз гъяракат апІурайи: багахъди акв мялум хъибди, узу хулаз хъадаркну, лазим къадар къил гъадабгъну, Аьбдули узуз гъапибси, хлинцар кайи зиянкриз аьмал апІуз, узу дубкІнайи сил дипнайи йишваз гъушунза.

Узу дина хъуркъиган, дагъдин кІакІарин исина яваш-яваши гъафи ригъдин нулар дерейин кІанаъ айи нирин лепйирик куркІрайи.

Сабпну уларикк ккабхъу шадвали, юкІв гъялак дапІну, мухриан утІубччвурайиси дебккнийиз.

Цараб!

КІул сил'ин иливну дабхънайи ху, узу гъяркъган, жабгъну дупну йиз хабахъ хъабхъри, узланилтІибкІури, шадвал апІуз хъюбгъю.

– Цараб, уву хулаз гъаз гъафундарва? – пну, узу чан кІуллан хил алдатган, думу чапди узуз дилибгну, хъана жабгъну дубшну силин багахъ дабхъу.

Нирин гъирагъдихъ хъайи гъумран маш маларин лиж гъилибцси дапІнайи. Узуз нирин гъирагъдихъ дипнайи силин багахъ кваршкварши швеџдин чІарар гъяркъзуз. Лигуруш – гъумрин али шилар швеџдинна Цараблин шилар вуйи.

Узу дишлади гъавриъ гъашиза. Царабли сил убхъюри гъахъну. Узу сил хъючІюбхну гъабхи шилнаъди гъафи швеџдиз сил гъабхуз ккун гъабхънийиштІан. Гъаз аьгъя, Цараблинна швеџдин дяви фукъан гъизгъинуб гъабхънуш!

Баркалагъ Цараб! Эгер швеџди сил гъубхънийиш, хлинцар кайи зиянкриз аьмал апІбан план барбатІшуйи.

జానపద కళలు

Аьсрарин аьсрариз...

Абумуслим Жяфаровдин эсера-рихъди таниш дару табасаранлу адар гъапишра, узугъалатI даршлуб аьгъязуз. Ихъ шаирин эсерар саб Табасарандиъ ваъ, хъа вари Дагъустандиъра, гъаддихъди сабси вари Урусатдиъра, мидиз улихъна СССР-из дахил шули гъахъи Совет республикириъра, вари дюн'яйиъра ахю пай урхрудариз таниш ву.

Абумуслим Жяфаровди чан сабпи эсерар гъеле 20-пи аьсрин 20-пи йисари бикIуз хъюгъну. Дугъан сабпи «ИкIрацIар» кIуру ихтилат 1924-пи йисан, хъа «Сифте гамар» кIуру эсер 1933-пи йисан чапдиан удучIвну.

1934-пи йисан Дадаш Ражабовдихъди сатIиди шаирин «Ихъ мяъ-

лийир» кIуру шиърарин гъварч, хъа-син гъадму йисан дугъан кIул'инди вуйи эсерарин «Думуган ва гъамус» ччвур али гъварч чапдиан удубчIвну. 1935-пи йисан шаирин сабсан «Шад сесер» кIуру шиърарин ва сабпи табасаран «МучIувалиан акувализ» кIуру пьеса чапдиан удучIвну. Аьзиз бицIи дустар, учу магъа ихъ журналиъ гъадму вахтна ажамдинди чапдиан удучIвнайи Абумуслим Жяфаровдин китабарин ва эсерарин шиклар туврача. Му китабар лап цIибтIан имдар. Имбу са-саб экземпляр Республикаин милли халкъарин библиотекаин багъри юрднан литературйирин отделин архивдиъ уьрхюра. Магъа дурар...

gah kykjir adatuз gah şutramix xbe
 xuz xyqri şuji. Ojərin dyhnejizdi ligu-
 ri şutramin sesnax xbehuri aji şuraz
 dyhneji' hararin xazar, sirkleriqənsi
 rəqyriaji vazli, xəzari, va bəzi işbarlan
 raxuraji qybarin sesnu, va xana jarx-
 laansi jərxru işbannicxrarin sesnu lap
 zurba həjran val tubuji....

Jiz bali şutran sat detrekri ji-
 vuri aji, duqu har sab hava jivuri
 va can şutramin havajjindi can
 kvaz kkunir caz bagah 'xuz qitrajı.
 Riş javaş javaşdi bagah şuli-bagah
 şuli baj dusnaji qarzun kanakkna
 dufnu, cru, jarqu kazar ali daqdin
 sirklix xəxnu kazarikan ujinar apu-
 ri aji... ujinar artux xuz va xana
 artuxdisi ujunar apuz xyqniş...

Mu araji' Baliz riş qərqybsi, ha-
 vaj'an tixru zvaqsi zarbdi şuran bag-
 ahna gazaqnu. sar sarin qanşarna' diq-
 nu sarira çalla darkuri va sab gaf
 kujkan kurl sarin sarikk uler kkadi, qyre

Jarxla maخان.

Uvuz uzu hadmuqan kkuni gan
 Uzu dardi uvxan diqoz darşlugan
 Uzu xdardi iprub uvuz issi darugan
 Jadust uzhan uvu hapuz hergruva

Uvu uzuz apru gafar dyzdar vujis
 Gafariz qiligi uzuz javjukxajis
 Eger jav fikrarzaradar dajis
 Jadust uvu uzhan hapuz hergruva

Şura hykymetdin rəq jav abajiz
 Gizaf dakkun vujib uzuz eqəjiz
 Jiz fəker uvuz behem əqy xəjiz
 Ja dust uvu uzhan hapuz hergruva

Jav abajin metleb uxu sabxub dar
 Duqkan uxuz şulu imdad adar
 Duqu dibisnaji rəq hic dyzybdar
 Ja dust uvu uzhan hapuz hergruva

Jav qunşdiin alir duşman vu
 Ix hykymet çur xub duqan metleb vu
 Uxu paşman xival duqan divran vu
 Ja dust uvu uzhan hapuz hergruva

Uxu uxuz hamqan gizaf kufgan
 Ix rəqyz zantuvuz həzur vujigan
 Dyз valiz uxu kymek apnu kufgan
 Ja dust uvu uzhanhapuz hegruva

Ix abjrindar hic ymur qəxundar
 Ix duşmnari durariz ekv ulupundar
 Uxuz durarin rəq jaramiş qyrdar
 Ja dust uvu uzhan hapuz hergruva

11

Daggiz 1934, Manac-Qala.

Лизи мужри ккайи хюрчабан

Узуз гизаф ихтилатар гьерхьунзуз,
Къаби духьнайи сар хюрчабан а, кІури,
Багарихъди чан яш варж йис шулашра,
Дагълариъ ай нахшрарихъ хьергра, кІури.

Наан аш такабур хам али цІурцІлар
Агъю дапІну, гамрар ккивну дисур, кІур,
Алдатмиш апІуз ккунди сул-аьмалдар,
Думу йибкІуз дидин шилнахъ лицур, кІур,

Дугъу къюрдну нахшрарин хюрч апІури,
Хьадну кІуруш дурариз гьуллугъ апІур.
Манишнахъан, аьхъювалхъан гучІ дарди,
Яркврарин эйси учв вуди лицур, кІур.

Йиз хюрчабанвалин аьшкъ гьялак гьябхьи,
Къабирихъди узуз хюрчаз гъяз ккунди:
Къюрд гюзлемиш гьапІунза къара дарди,
Лизи мужри ккайирихъди гъяз ккунди.

II

Узу гизаф шад гъахьунза му ражну
Йиз кІваъ айи метлебарихъ хьуркъбиин,
Варидарси узура лап шад духьну,
Къаби касди хилар дисну чІюркъбиин.

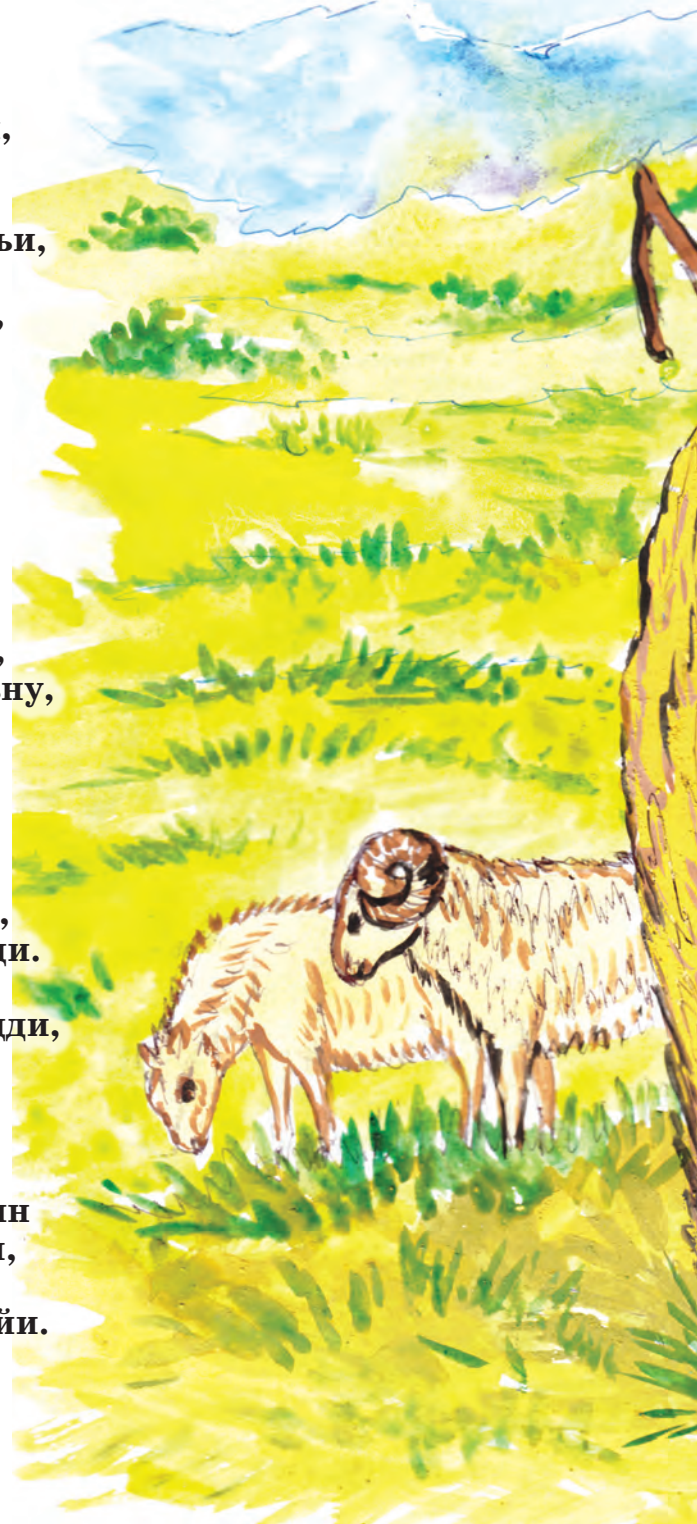
«Ягъур ибшри!» дупну йиз сес кубкІиган,
Къаби касдик аьхю шадвал, аьшкъ кабхъну,
Узу кІубан солдатси гъязур хьиган,
Думу командирси йиз улихъ гьучІвну.

Учу гьушунча гьяракат дарапІри
Гизаф нахшрар шлу дагъдин кІаназди,
УзутІан гьялак шуй аьшкъ йиз кІваъ айи,
Къаби касдин дирбаш'вал рябкъюз ккунди.

Ригъдин нурар гьарзхъан гьилигган шадди,
Дерейиъ пчІу хьаран лепйир архьнайи,
Йишвну гьубгъу таза йифу ккеркнади,
Дагъдин кІакІар алмазарси кархьнайи.

Гьар теревнаъ йифу ккеркнай майднар'ин
Нахшрарин шил кагъзик бикІнайси вуйи,
Ярхи йишвди жаргъури гьюдли йиф'ин
Тамшир гьапІдар, гьамус гьергнайси шуйи.

Шилар гьяркъган, гьялакди ашра узу,
Къаби касдик гьич гьайгъукъан ктайи,
Узхъан жини ляхин кІваъ айси, думу
Улхуб-рахуб дарди, хиялнаъ айи.

Учу таблин кІакІниина гъурукъган,
Къабижвуву мушв'ин лик яваш гъапІну,
Нахшрарин лиж дубшнаи йишв чаз гъябкъган,
Чан мучІмучІ йиз ибахъ хъивну, пуз хъюгъну:

«Дус гъамушв'ин папрус зигрубкъан вахтназ,
Узу душну гъатму гуриъ ккеурза,
Уву гъялак дарди шилнаъди гъач, кас,
Хъа дурарин гъайгъу узу зигарза».

Варж метрира гъушдарза гъич шилнахъди –
Саб дупну силарин геллегъ гъедебгу,
Йиз тюфенги пІакъ апІубра саб гъабши,
Саб кІулихъди дубсну, имбудар гъергу.

Узу тюфенгихъ патрон хъивримиди,
Силарин лиж гъарзун далдайкк ккабхъну;
Йиз тюфенгин сес кубкІиган, гучІ гъабши
Швеъ, гъедебгну, къабирихъна диш гъабхъну.

– Мужри ккайи къаби хюрчабни кІубан
Гъамус дидин гъайгъу зигур, – гъапиза,
Я тюфенгин, я чанра сес даршиган,
Му ляхнин гизаф мюгътал гъашиза.

Хъасин узухъна дупну кІуру дугъу:
«Жан бай, уву тюнт махъан, сабур апІин,
Узуз йиз чвеси ккуниб вузуз швеъ му,
Дидиз гъаз гъивундаш, кІарза вуз якъин.

III

Хюрчаъ гъахъунза гъамшвариъ фици-вуш,
Думу вахтна гизаф ижми кюрд вуйи,
Ихъ Къавкъаздин дагъларин кІан'ан кІуруш
Душманди ирчрай бомбарин сес гъюйи.

Узу ацІу йифуъди гъярай вахтна,
Саб аъжайиб шилнин алахъунзу,
Гизаф нахшрарин шилар зуз агъяшра,
Му шил гъябкъган, узу мюгътал гъахъунзу.

Швеъ мугъарайиъ дабхънай вахт вуйи му –
– Яраб гъаму фу вуйкІана? – гъапиза!
Шилнаъди гъарзарихъинди гъушган зу,
Дидин уйинар'ин мюгътал гъашиза:

Думу саб гъарин къаблихъ дийибгънийи,
Хъа саб йишв'ин либцури йиф дитІибшнай.
Аьхирра, му швеъдин мугъара айи
Узуз агъю гъарзариккнади дубшнай.

Узу йиз гъушйир гъязурди дидисну,
Гъяз хъюгъюнза юкІв гъялакди убхъури,
Сабпну гъарзккан узук сарин сес кубкІну,
Шлихъди-вуш жара чІал'инди улхури.

Гъилигиш – му «нахшир» шпион вуйиштІан
(Немец чІал вуйибдин гъавриъ ахъунзу).
Дугъу чпиндариз хабрар туврайиштІан,
Чахъ хъай жини аппарат ачмиш дапІну.

Йиз тюфенгин гъирмйир чахъна гъурукъси,
Зиян гъабши «нахшри» уз'ин улюбхю.
Йиз гъирмйири чаз мажал тутруврайган,
Душман гъарзукк ккайи урхъазди архъу.

Душвра швеъдин мугъара вуйштІан, шаксуз,
Швеъ дих дарди гъафириин алабхъну,
Душваъ гъабши гъалмагъал зуз гъебхъузнус –
Хъял кай швеъди думу къюлси гъачархъну.

Гъадму йигъланмина узхъан шуладар
АцІу ургам хъайи дустраз къаст апІуз,
Думу дуст ву, душман вуйиз жанавар,
Думу душмандиканна вуз кІарзавуз.

IV

Узура саб вахтна жигъилур вуйза,
Амма зуз жигъилвалин дад гъябкъюб дар,
Ликар гужли, хилар ижмидар вушра,
Думуган зуз дурари тІяаъм тувдар.

Уъмур чубанвализ илтІибкІну хъасин,
Абайихъан гъубзу чамах гъибисза:
Йисан гъякъди тувру гъапи хъуб марччлин
Лишан вуди чамхик хъуб къарцІ гъидикІза.

Эйсин марччар вари ужий уърхюйза,
Узуз тувру гъапи гъякъиин шадди;
Хпир духну, мяишатра ккебгъну, хъа
Дюн'яйиъ шадди яшамиш хъуз ккунди.

Эйси инсаф хътру кас гъахъну амма,
Дугъу йиз умудар микІлахъна тувну.
Гъушиган гъякъ ча кІури узу чахъна,
Думу уз'ин гъяясузди гъяаълхъну:

«Марччаригъ жанавар гъябхъуб гъархнийвуз?
Хъа диди хъуб марчч тикйир гъапІундайхъа!
Гъадму марччар ккайза зу увуз тувуз,
Дурар гъапІуз жанаври итІуз гъитва?»

Гъамци дупну эйсийи утIурккунзу,
Хилиъ анжагъ лишнар кайи маргъ ади,
Узу метлебнахъ хътрау маргъ гатIабхъну,
Хилиъ винтовка гъибисза хъял кади...

Йиз гъати дерд гъавриъ абхъундар дишла,
Жанавар вуш, эйси вуш инсаф аьгъдруб,
Хъасин лап ужийи гъавриъ гъахъунза,
Дурарин арайиъ тафавут адруб.

Граждан дявдиз гъушза думуган узу
Гъацдар эйсирин агъавал терг апIуз,
Шюкюр ибшри, думу ляхин дюз гъабхъну,
Гъамус жанаврар тIанкъ апIру вахт дубхъна».

Ихтилатар ккудуркIну, Мустафайи,
«Гъудужв, гъярхъа!» – дупну команда тувну,
Лизи мужри ккай хюрчабан явашди
Гъялак дарди саб гъараз'инади гъушу.

Гъарзун тик кIакIниина удучIвну,
Дугъужву Мустафа, кIаназ лигури,
Хъасин дугъу, саб дупну къяляхъ духъну,
Узухъиндиси илтIикIну, гъапнийи:

– Магъа яв силарин рамаг гъаккшвакк кка,
ГъюбчIвну агъалин рукарин арайигъ,
Гъан, ухди! – пну кипну тяди узукра,
Гъяркат кади къабир гъучIвну йиз улихъ.

Дугъу гъадушвлан деебту зурба гъван
Гъарзарихъ йивури, сес хъади абхъну,
Ктахъурайи гъарзарихъан гучI хъибган,
КIанаъ айи силарик гъяркат кабхъну.

«Йив!» – дупну дугъан сес узуз гъебхъубси,
Йиз тек люле хъял кайибси гъарабхну,
Рамгигъян гъич сабкъана алдадабкди,
ГучI духънайи силарин лиж ккажабгъну.

Мустафайин тюфенг мухрихъ хъивубси,
Дидин гъарай дагълариан атIабхъну,
Рамгин улихъ гъубчIвну зарбди гъарай сил,
Гюлле кубкIган, гъарзланккина гатIабхъну.

– Ухъу гъиву къюб сил чIяаьн ву ухъуз,
Адмийин кIул уьбгъюр артухъ тямгъну...
Гъар узу хюрчаз гъягъру вахтна гъамус,
Къаби игит гъарган кIваина гъюру.

Бичи Геологар

Каникуларин вахт вуйи. Школайин гъяятдиан улихъдиси зенгнан сесер ерхъури имдайи. Баярин сесер гъамус гъулан гъирагъариъ айи яркварриан, дагъларин кІакІарилан, гъарзарин кІанариан, нирин къирариан ерхъурайи.

Школайиъ тешкил дапІнайи табиътдин хулаз чпин гъулан сяргъятнин али вари жан али ва жан алдру таби деветарин коллекційриз материал уч апІбан гъякънаан учителарин табшуругъар тамам апІуз ужуб вахт вуйи. Гъаддиз лигну, баяр-шубар дестйириз жара духъну, гъулан гъар терефаризди дарагънайи. Дурари ярквар-чІурар шадди дерккнайи.

Школьнигарин гъацІари жюрбежюр гъяшарат-битІрукарра уч апІури, гъацІари укІар-кІажар, гъар жюрейин рангнан кюкйир уч апІури, гъацІари чпин яркварариъ фицдар тІирхру ничхрар аш, дурарин рангар фицдар вуш, фицдар мукъмар апІуруш, дурарикан айи хайирна зарар фу вуш аьгъю апІури айи.

Амма Къубутайикна дугъахъ хъайи кьюр юлдшик чпин жиларин геологияин гъял-аьгъ'вал ахтармиш апІбан аьшкъ артухъди кайи.

Къубутайи урчІувубпи класс ккудубкІнайи, Зайнутдинди ва Аьли - Султанди – миржибпи класс.

Къубутайин халу, лизи мужри ккайи Гъясан кІуру кас, чан жигъил вахтна вари райондиз машгъур хюрчабан вуди гъахъну. Уч марччарихъ гъягъру заманйирриъ дугъу маргълиинди швнуб саб жанавар гъийихну.

Гъясан халуийн лик кудрубкІу

йишв дурарин чІурдин гъич саб чІиб али йишвра адар. Дугъаз наан фициб булагъ аш, наан фициб таби девет аш, вари аьгъя. Дугъу чан хтул Къубутайиз дурарикан гизаф ихтилатар ктитуйи. Думу тярифари баярик геологар хъпан ва хюрчабар хъпан аьшкъ капІну...

Хъадан мани йигъарикан сад йигъан Къубутай чан дустарра хъади гъулан гъирагъдихъан исина ахмиш шулайи нирихъна гъушну. Дурарин къяляхъди хъирчну Ушвкъярра, Ппазира гъягъюрайи. Ппази кІуру курцІил Къубутайиз чан гъунши хюрчабни багъиш гъапІуб, мудурра – миржибпи класс ужуди ккудубкІбаз лигну Зайнутдиндиз чан халуий пешкеш гъапІуб вуйи.

Дугъриданра, курцѝл ппазиси зирекуб вуйи. Диди чахъна гатѝабхъу уѝлин тки зирекди ебгну, завуѝ имиди, бисуйи. Гъаци вуйиган, чан зирек'вализ лигну баяри дидиз Ппази пну ччвурра тувну. Мудур кѝуруш аѝни ушвкъярсиб вуйи. Дидин мучѝмучѝин гъваларик ушвкъриндарстар лизишин али цѝларар кайи. Гъалин чѝларар али гергми жандкикк ккайи ликар жикъиди рякъруган, мудур аѝни ушвкъриз ухшар шуйи.

Чан дустарикан сариз Ппази, тму-нуриз Ушвкъяр ади, чаз фукѝа адруган, Аѝли - Султандиз цѝиб-аѝхюб гиран кади гъябкъган, Къубутайи дугъаз гъапну:

– Лиг дуст, Аѝли - Султан. Ухъу къялан школа ккудубкѝайиз ихъ Ппаздикан ужуб хюрчан ху шулу. Думуган, ухъу хюрчаѝ гъюр гъабкѝишра, швеѝ гъабкѝишра вардариз сабси пай апѝурхъа. Му ляхин хюрчабан агъларин къанун ву. Ппази сар йизуб дар, ихъ вардаринуб ву. Уву фукѝа дарди хажалатар мапѝан.

Амма Зайнутдиндин Ушвкъяр кѝуруш, увуз гъаци мярябкъян. Дидкан иближу кѝарчар али зурба къун шулу. Ухъхъан дид'инди я хюрч апѝуз шулдар, я дидккан никк ккудубзуз шулдар. Амма думу лап лазим гъяйванат ву. Увуз гъябкънуш, ихъ колхоздин марччарин лиж гъябгъруган, варитѝан улихъ шлуб фу ву?

– Къун ву сарун, – гъяракат кади жаваб тувну Аѝли - Султанди.

– Къунар ихъ марччарин лижан мешреб ву. Дурари марччарин лижаз рякъ улупуру. Ушвкъяр аѝхю гъабшиган, хъана чан лижягъ гъяпѝурхъа.

Чан дустру гъапи му гафари Аѝли-Султандин кефѝир ачухъ гъапѝу.

***

Гъулан гъирагъдихъан исина ахмиш шулайи нирин шид гъярин шидси цѝиб дубхънайи. Бязи вахтари баярин къамкъарихъди дерин вуйи

нир, гъамус ликрин швякъярихъан цѝиб гъинситѝан имдаѝи. Хъадан манишну думу гъюблан-гъюбаз цѝиб хъуз гъитрайи.

Ликариланра илдитди баяр нирин тлихъан гъирагъдизди ктучѝву. Ппази, нирин къял'ин дабхъну, эрг'вал алдабгъуз хъюгъиган, мюгътал дубхънайибси дидиз Ушвкъяр лигури гъубзу. Хъасин курцѝл ебгну баярин багахъна гъажабгъиган, мудурра жабгъну ниркан кѝубчѝву.

Къубутайи чан къюбиб хиларра гъючѝарѝ ивну, чак зурба бажармиш'вал кайи сар касдин саягъниинди ниризди лигури, фитканвуш фикир апѝуз хъюгъю. Дугъан хасият аѝгъю дустар, дугъак саб къаст кабхъбан гъавриѝ ахъну, ккилигури гъузу.

– Дюгъне бисурхъа! – гъапи Къубутайи, чан пенжег хътибтури.

Баяр чпин дустру

гъапи гафнан

гъ а в р и ѝ

а хъу: хъа-

дан мани

й и гъ а н

д ю гъ -

не адру

ч ѝ и л л и

н и р и к

кахъуз хуш даршлуб варидариз аьгъдаринхъа? Дурари чпин зиин али палтар, ликариин алидар илдитну, гъванар хуз, чІуртІмар, укІар хуз хъюгъю. Къубутайи, аьйни устайиси, къялягъ чІуртІмар гъиври, цал апІури, нир гъадабтІуз хъюгъну.

Баяр ляхниин эллешмиш гъашиган Ппазира, Ушвкъярра сикинди гъузнадайи. Дурар, чиб-чпихъди тамшир апІури, ергуз, саб-сабдихъ хъчІарккуз хъюгъю. Нирин шту сиринвал гъабжи Ппази зирекди, чарх йивури жабгъури, гагъ Ушвкърихъан ярхлаз жабгъуйи, гагъ алдабкури, гъаддин багахъ, ликар завузди за дапІну, дабхъуйи. Шадвалик чан пайра кивуз ккунди айи Ушвкъяр ялхъван апІурайибси чан али йишв'ин ебгуз хъюбгъю. Баяриз му ражари дурарин шадвализ тамаши апІуз мажал адайи. Дурари апІурайи цал гъюблан - гъюбаз ягъал хъуз, дюгънера гъюблан - гъюбаз дерин хъуз хъюбгъю.

– Учвуз ниригъ шид цІибди ади мярбакъянай. Дюгъне дерин гъабшиган, штун къувватра артухъ шулу. Ухъу цалихъ аьхю-аьхю гъванар хъирчну ккунду, – дупну, чан юлдшарихъан хуз даршулайи гъванар Къубутайи ккижигъури хуз хъюгъну. Дурариз я бизарвал, я инжик'вал рябкъюри адайи. Чпи апІури айи ляхин дурариз саб зурба эгъемият айи, ва вариди чпиз баркаллагъ кІуру ляхинси рябкъюрайи.

Жюрбежюр ихтилатар ва зарафатар гъирчри улхурайи баяриз, чпизра хабар дарди, яркъу гъабши дюгънейин шту нирин гъирагъдихъ илдитнайи палтар за дапІну гъябкъю.

Зайнутдинди аьлхъюри-аьлхъюри жаргъну душну, къяши духънайи палтар ярхлаз гъадагъу.

Къубутайи, нир гъадабтІнайи цалин къяляхъ хъипнайи аьхиримжи гъван мюгъкам дапІну, «вот так!» – пну, кацІну адаршра чан хилар

саб-сабдикан кутІурччвну, ляхин ккудубкІувал улупу.

Дурар, чпи гъибису дюгънейин деринвал аьгъю апІуз ккунди, штуъ учІвну. Дюгънейин саб йишв Къубутайин гъюнарихънакъан деринди вуйи. КъубутайинтІан ягъал жандак хъайи Аьли-Султанра учІвну, варишваригъ гъилицу. Амма гергми тупраз ухшар жандак хъайи Зайнутдин дюгънейин дерин йишв'ина гъурукъган, марцциди ккеркуйи.

– Гъей ягъадаш! Уву капитан шулза кІурадайва? Сирнавкъан йивуз аьгъдру капитан шулин? – пну, тягънийир йивури, Къубутайи Зайнутдиндин гъючІккан дибисну, дугъаз сирнав йивуз агъю апІуз хъюгъю.

Физкультураин ляхнаригъ сабпи йишв дибиснайи Аьли-Султанди балургъиси пучІуди сирнав йивурайи. Дугъу сирнав йивруган чан юлдаш Зайнутдиндихъинди лигури, дугъак къялхъюз ккунди айиси, урус чІалниинди мяъли гъапи:

«Капитан, капитан гъарган шад йихъ,
Яв аьлхъру маш ихъ гимийин
пайдагъ ву.
Капитан, капитан, лап кІубан йихъ:
КІубануриз гъюлерра мютІюгъ шулу...»

Гагъ дюгънейик кахъри, гагъ нирин гъирагъдихъ хъайи марцци гъумриин жандиз ригъ туври, му йигъ хабарра адарди ккудубкІу. Юлдшар хулариз къяляхъ хътаркуз мажбур гъаши.

* * *

Хъа йигъан баяр хул'ан удучІвруган ригъ гъарзхъан саб гъяйвнин манзилизкъан за дубхънайи. Ригъдин манишин накътІан гъи тюнтди вуйи. Къубутайи чан гъючІикк ккайи бицІи газгаз гъюн'ин иливну:

– Карандашна тетрадь гъадагънийва? – гъерху дугъу Аьли-Султандихъан.

– Ав, кІваълан гъаундарза, – пну Аьли-Султанди чан география

китабдин къялягъ
гъяйидар улупу.

З а й н у т д и н д и н
гъвалак бутилкйир
айи чанта кайи. Ярхи
чІул хъайи чанта
жил'инакъан кебх-
ну айиган, Зайнут-
дин хъана бицІиди
ва аъжибандиси
рякъюйи.

Дураргъулан исихъ
хъайи нирихъинди
рякъюъ учІвну.

Чпин дюгънейихъ-
на гъурукъиган баяр
мюгътал духъну дийи-
гъу:

Дюгънейиъ дабхъ-
найи гъяйванатдин аъхю кІарчар
али келле шаклуди баяриз лигури
гъаши. Келлейиз баяरिकан хъял
кайиси рябкъюрашра, диди галам
апІуб дебккри адайи.

– Му фу аьлаMAT вУ? – пну, Зай-
нутдин гучІ гъаширси къяляхъ
хъгъужву.

– Вагъ му гамуш гъапІруб вуйкІан?
– дупну, Къубутай дюгънейиз багахъ
гъаши. Зайнутдиндиз, гъван гъа-
дабгъну, гамшиз йивуз ккун гъабхъ-
ну.

– Яваш! – дупну, Къубутайи думу
деркку.

– Гъит, мукучан, незет кадабгъри
чаз. Диди увуз гъапІра?

– Хъа дидик хъял гъаз ка, дюгъ-
не ухъу гъапІуб вушра, ухъуз писди
либгура? – чаз рякъ адабгъурайири-
си гьерху Зайнутдинди. Амма гафар
кІваантІан кІурайидар даруб аьгъю
шуйи.

– Хъял кадиси шит'ан либгури
айи гамуш гъябкъган, улихъинси
дубхъну, Ппазди чавра хъял кадиси
дидиз гъямпар апІуз хъюбгъю.

– Гъябкънийчвуз? БицІиди ими-
ди гъамци кІубан вуйи Ппазди аъхю
гъабшиган аждагъйир дисуру! –
дупну, Къубутайиз курцІлиз тюме-

не апІуз ккун гъабшиган, ярхлаз-
си гъебгну, курцІли цІузар апІуз
хъюгъю. Баяр гъяаьлхъю .

Дицистар ляхнарин цІиб-аьхюб
хънура тажруба айи Къубутайи, чан
ккуртар илдитну, гамшин багахъна
душну, кІарч дибисну, дидин кІул'ин
шид улубзуз хъюгъну. Гамуш гъу-
дубжву. Къубутайи чан гардан
цІахури, тюмена апІруган, гамшиз
чаз апІурайи гъюрмат аьгъю дубхъ-
ну, саламатди али йишв'ин дийиб-
гъу. БитІси, гъюдлиди биржури,
шит'ан адабгъури, чан йикъ'инади
гатІабхъури, хъана штуъ жин апІури
айи гамшин рижв гъябкъиган,
Зайнутдин гъяйран гъаши. Дугъаз
гамуш гизаф саламат мал вуйиб аь-
гъю гъабши.

Чан хилар гамшин йикъ'ин илив-
ну, Къубутай цицІси дидин йикъ'ина
гатІархъу. Гамуш гъич алишвланра
гъирибшвдар. Хъасин Къубутай ди-
дин йикъ'ин ликри дийигъну, маш-
нахъди дюгънейизди ергну, штукк
гъитІикІну.

Му ляхниин аьшкълу гъаши имбу
баярра гамшиз багахъ духъну, дидиз
тюмена апІуз, думу цІабхуз, аьхирра
Къубутайси гамшин къял'ин элеури,
дюгънейиз ергуз хъюгъну.

Баяр гамшихъди дустар
гъахъну.

Дурар шиткан кудучІвну,
чпин палтар алахъруган, га-
мушра дюгънейиан удубчІвну,
тІагъруди ликар алдагъури,
ярквразди гъубшу.

– Яв Ушвкъринра му гам-
шин арайиъ – филинра къю-
лан арайиъсиб тафавут а.
Мид’ан яв мудрарстар варж
гъагъ гъюру, – гъапи Аьли-
Султанди, гамшин аьхювализ
дилигну.

***

Гагъ гъарзарин дар жилгъайигъян
зиина, гагъ, сари - сарин хил бисури,
гъарзун чІерейиккан тина душнайи
ккуру рихнаан зиина удучІвурин,
баяр уьру гъарзарин кІаназ гъуру-
къу.

Гъарзарин кІан’ан дерейиъ айи
гъул жергейихъди, саб сабдин ба-
гахъ дивнайи къватйирси рякъюйи.
Гъулан кючйир кІуруш, сабди тму-
нуб гъадабтІури душнайи лентариз
ухшар вуйи. Шлин хулар наанси
алш баярихъан хиялниииндигІан
аьгъю апІуз шуладайи. Амма, гъва-
из йивнайи ширну нур туври хъпаз
лигну, баяриз чпин школа дишла
аьгъю гъабши.

Аьли-Султанди; ярхлаъ айи,
йифу ккеркнайи дагълариз лигури,
чан тетрадик саб фу-вуш бикІуз
хъюгъю.

«Шагъ дагълар» кІурудар гъамрар
ву! – гъапи Къубутайи чан жикъи
хил гъадианади гъачІабккну.

– Лигайгъа, Шагъ дагъдин кІакІ
аждагъайин мандвиз, эвел заманйи-
рин зурба гъайванатдиз ухшар ву,
– гъапи Зайнутдинди, ярхла дагъла-
риз, гъайран духъну, лигури.

– Гъелбетда, табиаьтдиъ айи гъар-
саб мутму, ккундуш дагълар-гъар-
зар, ккундуш гъарар - рукар, гъарсаб
мутму фикриинди саб - сабдиз ухшар
ву пуз шулу, – гъапи Къубутайи, чан
юлдшин гаф тасдикъ апІури.

Дугъу, чан гъултхиккан гъи чиб
душну ккуни йишварин маршрут
кайи кагъаз ккадабгъну, чан юлд-
шариз гъапи:

– Ухъу сифтена сифте миркклин
дагъдиз гъархъа. Душваъ хъадну
гъаз миркк шулуш, къюрдну гъаз ма-
ниди шулуш аьгъю дапІну, думу се-
бебар ихъ тетрадик дикІурхъа.

Къубутай юлдшарин улихъ гъучІву
ва дурари чпин рякъ давам гъапІу.

Баяр гъарзарин лап читин
жилгъйиригъян зиина удучІвуз
хъюгъю. Чан юлдаш Зайнутдин-
дихъ хъайи чанта чан гъвалак кип-
ну ашра, Аьли-Султан чпихъ хъайи
Ппазина, УшвкъяртІан пучІуди
вуйи. Дурар миркк шлу гъарзун
урхъахъна гъурукъу.

***

Гъарзун аьхю къаябар саб-
сабдихъ хъахънуси дийигънайи.
Душван кІан вуйибси гъарзарин
айитІна дубшнайи жилгъайиан
гъабгъу гъава гъюрайи. Къубутай
улихъ гъучІвну, имбу баяри дугъан
къяляхъди, жилин кІанакк ккайи
«мучІу дюн’яйиъ» чпин сиягъят
башламиш гъапІу.

Гагъ бацариинди, гагъ за шули,
гагъсана мучІу хянси гегъенш
йишвариз ктахъури, жиликкди саб
гизаф къадар гъушу баяр миркк-

лин къаябарихъна ктахъу. Наънан вуш, мялум дару терефнаанди гъюрайи гъабгъу гъавайи, гъарзкан кюрюхюри айи штун цІадлариз миркк йивури, душвккан исина учІру кІакІар кайи зугълугъар ккерхнайи.

Къубутайин фонарин гергми аквну баяриз жилин кІанакк ккайи «бузхана» улупну. Миркк йивну айи гъарзарин тлихъан терефназди айи жилгъа инсан гъюршуз даршлубли дарди вуйи. Гъабгъу гъава турбайанси, зарб сес хъади, гъюрайи. Белки, думу гъава гъарзарин тлихъан терефнаъ айи мялум дару жилгъайигъян гъюри, жилин кІанакк ккайи, уъмригъ ригъ ктруркІу гъаргъу дагъарарихъ йивури абгъурайхъиб...

– Му фу аламат ву, хъа мушваз къюрдну миркк дириври, хъадну гъаз йивуикІан? – дупну Зайнутдин мягътал, гъаши.

Хъадан манишнаан гъатІарццури айи мани гъавайин лепйир наънан ву саб йишв’ан гъамушваъ архъра. Жилин кІанакк ккайи гъаргъу гъарзарихъ йивури айи думу гъава гизаф мичІли шула.

Баяри чпин тетрадарихъ жилин кІанакк ккайи «бузханайин» гъякънаан чпиз гъяркъдар дидикІну, саб миркклин зугълугъра хъади, чІатна удучІву.

Миркклин месэлийриин машгъул духъну, эрг’валра гъадабгъну, баяр гъарзун зиин али «Даш гъалайиз» лигуз гъушу.

Му ражари баяр, шубридира саб хилди хабар алдагъишра хабахъ хъудрушру ацІу къабар хъайи, пирпун гъарар айи саб йишваз ктахъу. Мушваъ дерин ичІар, кІан дяряркъру хъюрхълар, чІвурдарстар ягъал, цІалцІам гъарзар айи.

– Мушваъ адру ничхир адар, я баяр. Мушваъ ничхрариз тюфенг йивуб гизаф абйиб ляхин ву кІур, – гъапи Къубутайи

Дурар дагъдин кІакІнак кайи «Даш гъалайихъна» гъурукъу.

Мушв зурбади дахънайи гъванарин гъюрд вуйи. Гъюрд’ин али гъванариз мерс йивну, мушвгъян-тушвгъян, азун рукар, загъмар, варжйир гъюдучІвнайи. Гъюрдан саб гъава лаъ юкъуб гъвандикан рас дапІнайи ишикІсиб урхъ айи.

– Мушв гъапІру йишв ву? – пну, Зайнутдинди гъерхган, Къубутайи чан халу Гъясну «Даш гъалайикан» чаз гъапи ихтилат ккебгъу:

– Гъушу заманйирикан саб заманайиъ ихъ уълкейиина Надир-шагъ кІуру касдин къушмар тепелмиш гъахъну. Дурар Иран Вилаятдиан гъафидар гъахъну. Иранариз табасаран халкъдин жилар тІараш дапІну, ихъ халкъ чпиз рсят апІуз ккун гъахъну. Думу дявйириъ ихъ халкъдиз гизаф зулмар гъахъну, гизаф ифйир удузну.

Гъаккму, юкъуб тереф гъарзар вуйи гъулаз думуган гъягъру рякъ дар жилгъайигъян тина вуди гъабхъну. Надир-шагъдин къушмариз думу рякъкан абгъюди гъабхъундар. Гъадму гъулажви вуйи Абдил кІуру сар касди Надир-шагъдин эскрарихъан руш’ват гъадабгъну, душмандин къушмариз чпин гъулаз гъюру рякъ улупну.

Гъийихдар – гъийихну, гъуздар – гъузну, амма гъуздар вари душмандин жасусариина тепилмиш гъахъну. Жямьяътдин тюнбюгънаккан кІул ккадабгъуз ккунди, Абдил гъул’ан гъергну, магъа гъаму гъарзариинади ктахъну.

Гъар саб терефнахъанди илтІикІну, думу кас жямьяътди къялаъ тІаъну, магъа гъаму йишв’ин думу дашгъала гъапІну.

Халкъдиз, жямьяътдиз хаин гъаши касдиз уж’вал шулдар, думу халкъдин нянатдикк гъузру.

Гъаму гъюрдахъ хъивнайи шибдик дибикІну гъахъну кІур:

– Му гъюрдакк жямьяътдиз хаин гъаши гурбагур кас кка!

(Давам гъюру номериъ)

Абумуслим Жяфаров

Къаздин мяъли

Хьуб гъулан дажи вуза,
Фу ккунш ча, рази вуза,
Арайиъ руш'ват гъабшиган,
Узура яв тереф вуза.

Руш'ват яв кюмекчи ву,
Дюз терефар агъдруб ву.
Узу к'уру гъарсаб гаф
Гъам аллагъдин амур ву.

Хайир-шейир гъабшиган,
Гъулаъ сар кас гъак'иган,
Абурлу адмийрихъди
Йиврур вуза шурпайхъан.

Хъуркъиган, ахю хыган,
Сумчрар ап'уз вахт хыган,
Гъарсаб шейъ булди шулзуз
Нюрхяр, арши вахт хыган

Йиз мирас кавха Нури,
Ккунибкъан куч'лар к'ури,
Узухъди гаф саб вуди
Саб суфраийхъ дусуйи.

Гъарай фарза хал ккадабхъну
Сумчир-йигъ хул'ан адабхъну
Думуган йиз лук'и вуйидар
Гъи вари гъякимар гъахъну.

Qazdin mē'li.

Xub qulan qazi vuza
Fu kkuṣ ea razi vuza
Araji, ruṣavat qaṣigan
Uzura jav teref vuza.

Ruṣvat jav kymekeivu
Dyz tereka aprub vu
Uzu kuru har sab gaf
Ham allahdin amur vu.

Xajir ṣejir qaṣigan
Ujula' sar kas qaṣigan
Aburlu admjirixdi
Jibrur vujza ōurpajxan.

Ṣul xigan əxu xigan
Sumciar apuz vaxt xigan
Har sab ṣej' buldiṣij jas
Nykhər apru vaxt xigan.

Jiz miras kavxa nuri
Kkunibqan kuṣlar kuri
Uzuxdi gaf sab vudi
Sab sufrajix dusuji.

Haraj farza xal kkadaxnu
Sumciar jiq xil'an adaxnu
Dumugan jiz luk' vujidar
Qi vari həkimar qaṣnu

15

Соколенок Илази

6/2019

ноябрь – декабрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и
массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

А.Исмаилов (зам. гл.редактора)
Т.Зургалова (ответ. секретарь)
Ф.Султанова (редактор выпуска)
П.Асланов
Г.Омарова
Ш.Шахмарданов
С.Кюребегова
А.Абдурахманов
Э.Ашурбекова

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера А. Самарская

Художник обложки О.Алиев

Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,24.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 12.12.2019 г.

Тираж 355 экз.

Заказ № 472.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии: 367018, РД
г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколенок»
и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д.55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Табасаранский язык.

Индекс: на год - 31170,
на полугодие - 78433.

Цена свободная.